

LUBOMÍR HANZLÍČEK – 100 LET OD NAROZENÍ

V letošním roce by se dožil 100 let významný český psychiatr a badatel, profesor Lubomír Hanzlíček, zakladatel a první ředitel Výzkumného ústavu psychiatrického – VÚPs (od r. 1990 Psychiatrické centrum Praha a od r. 2015 Národní ústav duševního zdraví). Od hlavního proudu univerzitní psychiatrie, který sám označoval jako „c. k. marxismus“, se odlišoval neortodoxními a novátorskými postoji podtrženými dynamikou své osobnosti, jež se nikdy nedokázala bezproblémově vtěsnat do rozměrů socialistické epochy druhé poloviny 20. století. Ač velký hráč, jedněmi milován a obdivován, druhými nenáviděn, nedokázal ke konci své profesionální dráhy zvládnout nepřízeň doby a svou sršatostí, kterou jinak uměl promyšleně dávkovat, nakonec rozlítl komunistickou moc: ústavního řemeslníka, který byl předsedou celozávodního výboru KSČ, oslovoval „rudý komisaři“; s kontrolorem, kterého na něj tehdejší ministerstvo poslalo, někdy jednal pouze na chodbě a odmítl mu dát v ústavní laboratoři vyvolat fotografie z dovolené. Kádrovákovi spřáteleného Výzkumného ústavu endokrinologického veřejně přezdíval Chomejní. Těmito a mnoha podobnými sebezníčovými kroky se podílel na vlastním pádu. Z funkce ředitele VÚPs byl odvolán v r. 1981. Záhy na to zemřel na rychle nastoupivší zhoubné onemocnění.

Do mého života vstoupil jako smršť ihned po mé promoci v r. 1974, kdy jsem nastoupil do jeho ústavu. Při vstupním pohovoru jsme si sdělovali zážitky z literatury. Byl tehdy nadšen Solženicynem, kterého četl v originále (Rakavoj otrjad). Vzhledem k vůkol vládnoucí normalizaci jsem nevěřil vlastním uším. Profesor Hanzlíček dokázal v ústavu shromáždit nebo alespoň tolerovat neobyčejné množství mimořádných osobností, z nichž mnohé se proslavily v emigraci, jako bratři Grofové (Pavel v Kanadě, Stanislav v USA), Jan Volavka (USA), Miloš Matoušek (Švédsko), Josef Váňa (epidemiolog, USA) a mnoho dalších. V ústavu působil známý surrealista Ludvík

Šváb, politický vězeň a specialista na lidské nonverbální chování Zdeněk Klein, klinický psychofarmakolog Oldřich Vinař, etolog Jaroslav Madlafousek, fyziolog Josef Lát, sociální psychiatři Ctirad Škoda a Zdeněk Dytrych, psycholog (později diplomat a dnes ředitel Knihovny Václava Havla) Michael Žantovský a mnoho dalších. Mezi Hanzlíčkovy žáky se počítá Richard Balon, dnes profesor psychiatrie v Detroitu (USA), Jan Kabeš, předčasně zesnulý psychofarmakolog a bratr známého chartisty, a několik příslušníků střední generace Psychiatrického centra, včetně autora této vzpomínky.

Lubomír Hanzlíček se narodil 22. 2. 1916 v Plzni. Studoval Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Praze až do uzavření českých vysokých škol, kdy byl po studentských událostech v r. 1939 odvezen do koncentračního tábora Sachsenhausen. Po návratu byl zaměstnán jako traťový dělník, po večerech vyučoval na jazykové škole. V roce 1943 přešel do Interfarmy jako knihovník a dokumentarista. Po promoci v roce 1945 sloužil na vojně mj. u českého útvaru UNNRA v Hamburku. V roce 1947 nastoupil na psychiatrickou kliniku prof. Myslivečka jako asistent. Odtud po krátkém působení v Bohnicích přešel v roce 1954 jako primář do Psychiatrické léčebny v Dobřanech. Radikálně zlidštil zacházení s pacienty, zmodernizoval jejich léčbu a intenzivně se zabýval rozvojem a možnostmi rehabilitace a psychoterapie psychotiků. S příchodem psychofarmak se s nadšením zabýval psychofarmakologií, biochemií a biologickou psychiatrií vůbec. Byl polyglot, ovládal na 16 jazyků, z toho 8, včetně například švédštiny a srbochorvatštiny, plynule. Psychiatrické knihy četl například polsky, norsky, maďarsky a ve všech světových jazycích. Měl mimořádnou paměť hraničící s hypermnézií. Některé odborné články a separáty po přečtení předával kolegům nebo vyhazoval. Říkal jim „tasemnice“ a po přenesení do hlavy měly pro něho cenu toliko sběru. Jiné, často s věnováním, však pečlivě archivoval a trpce nesl, když se dozvěděl, že tento poklad byl po jeho

Lubomír Hanzlíček s dcerou Evou, někdy okolo r. 1957.

odchodu zlikvidován. V roce 1958 se stal asistentem psychiatrické kliniky Ústavu pro doškolení lékařů. V roce 1961 obhájil kandidátskou disertační práci a s úzkou skupinou spolupracovníků založil Výzkumný ústav psychiatrický. V téměř roce habilitoval a v roce 1963 získal doktorát lékařských věd. V roce 1972 byl navržen na jmenování profesorem, řádnou profesuru však dostal až v roce 1979. Ačkoliv po těchto 7 let nebyl oficiálně jmenován, pro všechny byl „profesorem“ (Škoda, 1976). Na titulech si ovšem nezakládal a tento rozpor mu byl do určité míry trapný. Když si ho jednou k sobě zavolal soudruh Petro, který měl na ÚV KSČ na starosti zdravotnictví, aby mu vytknul, že v ústavu prakticky nejsou žádní komunisté, Hanzlíček odvětil: „Soudruhu Petro, budovat socialismus v ústavu plném komunistů, to svede každý trouba. Ale já, kterej musím ukočírovat takovouhle partu, jaká tam je, bych za to měl od vás dostat metál!“ Také mu licoměrně připomněl slova soudruha Stalina, že socialismus musíme budovat s lidmi, které máme. V roce 1981 byl odvolán z funkce ředitele VÚPs, odešel do důchodu a kromě studia japonštiny pracoval na dokončení své Psychiatrické encyklopedie.

Lubomír Hanzlíček po sobě zanechal originální práce v oblasti sledování biochemických změn v průběhu konvulzivní a komatózní terapie, studium psychiatrických souvislostí toxoplazmózy, práce o změnách poměru ADP k ATP a pyknotického indexu leukocytárních jader u psychotických nemocných, monografii Biologická terapie psychóz a především Psychiatrickou encyklopedii – dílo jediného autora v rozsahu asi 4000 stran. Ve funkci ředitele VÚPs rozvinul intenzivní a plodnou výzkumnou spolupráci se Světovou zdravotnickou organizací, jejíž divizi tehdy vedl Norman Sartorius,

pozdější prezident Světové psychiatrické asociace. Ten byl však komunistickou mocí posléze označen jako americký agent a persona non grata, takže společné projekty, například sledování vyústění závažných duševních chorob jako schizofrenie, mohly po přerušení pokračovat pouze v omezeném rozsahu pod vedením Ctirada Škody.

Profesor Hanzlíček je nezapomenutelnou a svým způsobem gigantickou postavou české medicíny. Nikdy nebudoval svou vlastní gloriolu, nezúčastňoval se sebeoslavných odborných schůzí a shromáždění (říkal tomu *comedia mundi*), na své narozeniny si vždy bral dovolenou, aby neumožnil „rektoskopické“ gratulace a oslavy. Byl odpůrcem obřadů, rituálů a slavností, a tak ho světské pocty zákonitě přeskakovaly. Miloval klasickou hudbu, hlavně Beethovena, zejména smyčcové kvartety, tzv. „vysoké opusy“. Encyklopedickou šíří svých znalostí a kulturním rozhledem patřil k nejvzdělanějším Čechům 20. století. Jeho dcera, MUDr. Eva Kadlecová, pokračuje jako psychiatrička ve Lnářích a v Písku s empatickým přístupem k pacientům ve stopách svého otce.

Do historie české psychiatrie jakož i do paměti svých současníků se prof. Hanzlíček sice neokázale, zato však natrvalo zapsal.

Z velké části převzato z: Höschl C. Psychiatr Lubomír Hanzlíček. In: Šmahel F. (ed.): Učenci očima kolegů a žáků. Academia, Praha 2004, 237 s.; str. 35-39.

Prof. Dr. Cyril Höschl, DrSc.

LITERATURA

Balon R. Útržky ze vzpomínek a korespondence s profesorem Hanzlíčkem. *Psychiatrie*, 5, 2001;1: 50–52.

Kabeš J, Höschl C.: Vzpomínka na prof. L. Hanzlíčka. *Čs. psychiatrie*, 87, 1991;1: 71–72.

Klein Z. Vzpomínka a dík... *Psychiatrie*, 3, 1999;1:58.

Škoda C. Šedesát let prof. MUDr. Lubomíra Hanzlíčka, DrSc. *Čs. psychiatrie*, 72, 1976;2: 83–87.

LUBOMÍR HANZLÍČEK – TAKÉ KLINIK S HLUBOKÝM ZÁJMEM O PACIENTY

Na prof. MUDr. Hanzlíčka, DrSc. je obvykle vzpomínáno jako na neortodoxního polyglota, velice vzdělaného, kritického, ironického, neustále kladoucího otázky autora Psychiatrické encyklopedie. Či jako na zakladatele Výzkumného ústavu psychiatrického a zakladatele české či československé biologické psychiatrie.

Nelze pochybovat o tom, že profesor Hanzlíček byl polyglot a člověk nesmírně vzdělaný, který pokud nepečoval o pacienty, byl nejčastěji ponořen do knih či článků odborných časopisů. Byl ale přirozeně skeptický a co se názoru na stav toho, co víme (či co sám věděl) a jaký to má význam, stačí si připomenout dvě motta, která zvolil pro Psychiatrickou encyklopedii. Aristotelovo: *Kdo se snaží poučit, musí umět především pochybovat, neboť pochybnosti ducha vedou ke zjevení pravdy* a William Jamesovo: *Our science is a drop, our ignorance a sea.*

Nedávno jsem ale spontánně zavzpomínal na profesora Hanzlíčka v jiném kontextu, během četby knihy Petera Kramera *Ordinarily well. The case for antidepressants*. (2016). Kramer na začátku popisuje, jak Roland Kuhn objevil antidepressivní účinek imipraminu – což je objev v historii psychiatrie zmiňovaný, ne však vždy dosti docenovaný. Jak Kramer výstižně píše, Kuhn „vynalezl“ moderní antidepressiva ne tím, že by syntetizoval chemickou látku, ale tím, že na základě svého pozorování vytvořil pojetí či koncepci antidepressiva. Kuhn byl velice vzdělaný polyhistor, který si vytvořil vlastní diagnostický přístup k pacientům a ač praktikující dasein psychoanalytik (dasein analýze se učil u Ludwiga Binswanger), zkoušel inzulinové šoky a předepisoval morfin a amfetamin (tehdejší inzulinové armamentarium). Kuhn byl ale především vynikající klinik, analytický pozorovatel s hlubokým zájmem o osud pacientů. A právě tyto vlastnosti – hluboký a zanícený zájem o pacienta a jeho osud a vynikající klinické schopnosti – mi připomněly profesora Hanzlíčka. Konec konců – také stejná generace našich „otců“ (Kuhn narozen 1912, Hanzlíček 1916).

S přibývajícím věkem čím dál tím více u (některých) psychiatrů oceňuji ne nutně jejich objevy, funkce, přednášky, ale hlavně jejich klinické schopnosti a zájem o pacienta. V předchozích vzpomínkách (Balon, 2001) jsem se zmínil o tom, že profesor Hanzlíček, tehdy přednosta ústavu a kliniky, docházel každý týden na oddělení, kde četl chorobopisy – co

se událo za minulý týden – a diskutoval kazuistiky pacientů se sekundáři. Velice ho zajímal lidský osud každého pacienta, nejvíce osud těch „ubohých bláznů“ (Balon, 2001), pacientů trpících schizofrenií. Profesor Hanzlíček pacienty dopodrobna znal a přemítal o nich. Byl ale nejenom skvělým pozorovatelem a „analytikem“, ale také výborným zpovědníkem pacientů, dokázal si s nimi hezky a systematicky povídat a „vydolat“ z nich informace, o kterých někteří ošetřující klinici neměli ani zdání. Dokázal také ony klinické informace analyzovat v úplně jiném světle, s hlubokým porozuměním psychopatologie a těžkého údělu pacientů.

Profesor Hanzlíček také předběhl dobu v přístupu ke „klinické“ psychiatrické dokumentaci. Nemluví samozřejmě o elektronice či systematizované dokumentaci, ale spíše o dokumentaci klinického stavu pacienta. Hanzlíček zavedl již před čtyřiceti lety pravidelné „škálování“ psychopatologie všech pacientů na oddělení. V chorobopise byla každý týden jakási tabulka (razítko), souhrn BPRS (Brief Psychiatric Rating Scale) a sekundáři pravidelně „škálovali“. Dodnes se podobný přístup snažím marně propagovat ve zdejší dokumentaci. Mnozí mezitím podobný přístup „škálování“ psychopatologie zavedli, ale v 70.–80. letech minulého století to byl, zvláště v ČSSR, přístup ojedinělý.

Někdy mi připadalo, že se profesor Hanzlíček cítí lépe mezi pacienty než mezi ostatními lidmi. Často to bylo a je docela pochopitelné. Mnozí vnímali jeho ironii a kritičnost jako nedostatek jakýchsi sociálních (povrchních) schopností či vlastností. Já je ale vnímám spíše v kontextu onoho zdejšího rčení a vlastností (které, jak se zdá, s Hanzlíčkem sdílím): „Not suffering fools gladly“, či „Not tolerating stupidity in others.“ Čili nedostatku tolerance hlouposti, hlavně v tomto případě hlouposti naříkajících, stěžujících si, či nevzdělaných kolegů. Což ale nevylučovalo jeho hluboce lidský, humanistický přístup a postoj k pacientům a ostatním trpícím. A někdy také k těm kolegům, kteří si moc nestěžovali a byli schopni s ním debatovat.

Je škoda, že Hanzlíčkův humanismus, hluboce lidský zájem a péče o pacienta zůstávají obvykle nedoceny a zapomenuty, ač svým způsobem (připomeňme Hanzlíčkův názor na stav našich vědomostí, vyjádřený v mottech jeho encyklopedie) by měl být Hanzlíčkův odkaz v této oblasti ceněn podstatně více.

Richard Balon, M.D.
Detroit, Michigan, U.S.A.

LITERATURA

Balon R. Útržky ze vzpomínek a korespondence s profesorem Hanzlíčkem. *Psychiatrie*, 5, 2001;1: 50–52.

Hanzlíček L. *Psychiatrická encyklopedie*. Vyzkumný ústav psychiatrický, 1978.

Kramer P.D. *Ordinarily well. The case for antidepressants*. Farrar, Straus and Giroux, New York, New York, 2016.

PROF. MUDR. JIŘÍ HORÁČEK, PHD – 50 LET

Jiří Horáček absolvoval Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Plzni v roce 1991, hodnost Ph.D. obhájil v r. 2002, habilitoval se (doc.) v r. 2004 a profesorem psychiatrie byl jmenován v roce 2009. Výzkumně se zaměřuje na funkční zobrazení mozku pomocí magnetické rezonance, zabývá se neurobiologií schizofrenie a deprese, mechanismem účinku antipsychotik a psychedelik, modelováním aktivity nervové tkáně a behaviorálním efektem psychoaktivních látek. Pracuje jako náměstek ředitele pro vědu a výzkum v Národním ústavu

duševního zdraví (NUDZ) a je profesorem na 3. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Působí jako předseda České neuropsychofarmakologické společnosti. Je autorem nebo spoluautorem několika monografií a na 200 článků v odborných periodikách. Nejvýznamnější publikace profesora Horáčka byly věnovány neurobiologii léčby sluchových halucinací, neurobiologii schizofrenie, mechanismu účinku psychedelik a souvislostí mezi náladou, aktivitou serotoninu v mozku a citlivostí k inzulinu.

Jednoho slunného dne roku 1995 ke mně do pracovny poslal kolega prof. Libiger mladého lékaře, jenž prý má zájem o práci v Psychiatrickém centru Praha (PCP) a chtěl by mi ho představit. Objevil se mladý muž poměrně vysoké postavy, ve tváři s knírkem poněkud hispánského vzhledu, nakrátko střížený, s dlouhými kotletami a mírného vystupování. Barvu hlasu měl příjemnou, nápadná byla pouze jeho palilalie. Okamžitě bylo znát, že je nadprůměrně inteligentní, z ničeho nedělal problém, byl velice, avšak neokázale psychiatricky vzdělaný. Jak se později ukázalo, jeho intelektuální záběr se do neobyčejné hloubky rozprostíral i v hájemství přírodních věd, morfologie, taxonomie rostlin a živočichů, filosofie a dokonce lingvistiky. Jmenoval se Jiří Horáček a přišel z Ostrova nad Ohří, kde už působil jako zástupce primáře. V polovině devadesátých let u nás nastoupil jako lékař, výzkumník a učitel mediků na 3. lékařské fakultě. Jiřího od ostatních kolegů od samého začátku odlišovala extrovertně přátelská povaha, s níž hladce navazoval se spolupracovníky neformální kontakty. Prakticky s každým si tyká. To se ukázalo být v překvapivém kontrastu s jistou důsledností, jakou dokáže vyvíjet při řešení pracovních problémů či sporů vůči podřízeným. Jinými slovy to, že si pustí kolegy brzy k tělu, ho nijak nehendikepuje v profesionálním přístupu, což je poměrně vzácná kombinace.

Záhy jsme shledali, že máme s Jirkou na mnoho věcí i mimo psychiatrii podobné názory, jsme často naladěni na stejnou emoční vlnu, rádi se od podlahy zasmějeme a jsme primárně vůči lidem naladěni pozitivně, což s sebou nese sdílené výhody i nevýhody. Také máme dosti shodnou oblast profesionálního zájmu a péči o instituci, v níž pracujeme. Byl to právě Jiří, u koho jsem si možná poprvé uvědomil, proč přese všechny překážky a frustrace chodím rád do práce, proč mám pocit, že mne manažerská funkce, jež mne po listopadu 89 tak vzdálila od vědy a od pacientů, stále baví. Je to totiž v rámci dělby práce služba stejnému cíli: posunu psychiatrie někam dál, jejímu oplodnění poznatky moderních neurověd, implementace nových metod v psychiatrickém výzkumu i praxi, přesvědčování veřejnosti, že to má smysl a emancipace české psychiatrie v mezinárodním srovnání. Jírka má tah na bránu, s ničím „se nepáře“, umí pod časovým tlakem rychle rozpoznat, co je důležité a co nikoli, umí nouzově zanedbat stovky zbytečných e-mailů a vrhnout veškerou zachráněnou energii na tucty grantových žádostí, soutěží o evropské projekty a péči o postgraduální studenty, jimž je tutorem, guru a generátorem hypotéz.

Největší zázrak, jakého jsem se kromě zrození potomků v životě dočkal, byla výstavba Národního ústavu duševního

zdraví v Klecanech, doslova na zelené louce. Nechci zasévat zrnka křivd nedoceněním zásluh stovek mravenčků, kteří se na tom podíleli, proto budiž mi odpuštěno. Ale musím v té souvislosti jasně připomenout, že bez Jirky by ten projekt prostě nikdy nebyl. „Tvrdé jádro“ toho plánování, papírování, bojování s větrnými mlýny a budování v posledních letech, kdy NUDZ vznikl, se pochopitelně skládá z několika opor, bez kterých si úspěch neumím představit. Ale troufám si říci, že z odborného hlediska je Jirka tou oporou největší. Snadno, neokázale a efektivně chrlí nápady a zároveň udělá vše, co je třeba, i v oblastech, které jej nemohou bavit: ochotně přečte stupidní pokyny, vyplní byrokratické formuláře a vypracuje hlášení.

Svou povahou, odbornou fenomenalitou a přátelským přístupem a priori ke každému, kdo chtěl „na palubu“, si Jirka získal okruh věrných přátel z řad spolupracovníků, již tvořili cosi jako „rodinu“ PCP a nyní se pokusili zasadit stejný strom i v NUDZu, kde je to však z přirozených příčin mnohem obtížnější. „Rodina“ čítající na 450 členů je už vlastně velkou obcí, vyžaduje hierarchii, specializaci a profesionalizaci funkcí, řídit se musí manažersky. To není styl blízký „srdcařům“ – a Jirka je srdcař, byť je v NUDZu šéfem celé vědy a výzkumu.

Vždycky jsem si představoval, že tu protivnou práci musím ještě do penze stihnout dodělat za „kluky“, kteří mezitím a hlavně potom porostou odborně, budou jezdit po světě, a až jednou třeba dostanou Nobelovu cenu, pozvou mne jako kamaráda ze starých časů na drink. Jirka je zástupným symbolem této částečně asi utopické vize, kterou v mých očích navíc nečekaně zkomplikoval: je mu právě 50 let. Nějak si neumím připustit, že generace „našich kluků“, z nichž mnozí byli našimi studenty, stojí před branami důchodového věku. Jirko, musíš sebou s tou nobelovkou opravdu hodit, na velké objevy se zadělává v pětadvaceti. Nemáš z té doby v šuplíku ještě nějaký nápad?

Připomeňme, že Jirka má vztah k Plzeňskému kraji, v Plzni vystudoval medicínu, pracoval v Ostrově, učil na zdravotní škole v Karlových Varech, má dvě pozoruhodné děti, z nichž mladší Natan začal studovat biochemii a toxikologii na Přírodovědecké fakultě UK a starší Agata studuje biologii tamtéž, a navíc umí čínsky. Jirkova žena Míša je lékařka a psychoterapeutka, školená v Gestalt terapii, neobyčejně milé stvoření, jež nelze nemít rád.

Usměvavá, veselá, kamarádká a umí udělat spoustu věcí, mezi nimi též vynikající pečenou zeleninu s medem. A musí být asi také velmi tolerantní, protože v přecitlivějších kruzích by Jirka byl určitě hodnocen jako macho, i když ti obeznamenější vědí, že není – nebo jen trochu. Umí skvěle střílet z luku, pěstuje asijská bojová umění a z Japonska si jednou přivezl čínskou klec na cvrčka. Nechte si od něj vyprávět, co s ní zažil. Tenhle generátor neuropsychiatrických hypotéz, autor nejcitovanějších českých prací v oboru, trénovaný psychoterapeut, budoval NUDZu, předseda České neuropsychofarmakologické společnosti, univerzitní profesor, charakterní chlap a vědec s duší dítěte v kovbojských botách, k němuž cítím celoživotní přátelství, obdiv a vděk, slaví 27. září 2016 padesátiny. Nechce se mi tomu uvěřit a asi tomu dlouho nikdo z nás, kteří s Jirkou pracujeme, věřit nebude. A dobře tak. Nespěchejme. Ad multos annos. Q.B.F.F.F.

Cyril Höschl

Zájemce o odborné dílo Jiřího Horáčka nalezne seznam jeho prací na boschl.cz/EABJ

